

Vidmarov tekst:

Vse v nji naj bi bilo zasnovano po enotni znanstveni metodi, in to na temeljih historičnega materializma, ki naj bi se ravno v tej publikaciji na žalost skoraj prvič pri nas uveljavil v zasnovi obsežnega in izredno pomembnega informativnega dela. Ideja tega znanstvenega nazora in njegove metode naj bi bile prisotne v enciklopediji povsod, s čimer bi postala močan faktor v vzgoji naše socialistične zavesti in misli.

Natuknica *Kočevski rog*, ES 5, 184–185, opširno (123 retka) prikazuje NOB, a poratni događaji obuhvaćeni su s devet redaka. Upravo ovakvi nerazmjeri teško će se moći ispraviti u sljedećim svescima, a da ne bude narušena osnovna koncepcija ES.

Bez obzira na sve *Enciklopedija Slovenije* bit će, a to već pokazuje prvih pet svezaka, pouzdana i relativno objektivna, cjelovita slika slovenske nacije i priručnik o putu iz najranijih dana njezine povijesti do suvremenih postignuća te ogledalo tegoba i dvojbi kroz koje je prolazila.

MLADEN ŠVAB

LADISLAV ZGUSTA, PRIRUČNIK LEKSIKOGRAFIJE

O sve većem interesu koji posljednjih desetljeća postoji u svijetu za opću teoriju i praksu leksikografije svjedoče brojni radovi, studije i publikacije, enciklopedijska i leksikografska djela kojima je otvoren širok krug istraživanja i proučavanja problema ne samo u području leksikografije, nego i lingvistike, semantike, gramatike, stilistike, logike i filozofije jezika. Promijenjena je situacija u pogledu razmjene metodoloških iskustava među leksikografima do čega je prije rijetko, tek u iznimnim slučajevima, dolazilo. Današnji leksikograf kao izučavatelj jezika i onaj koji se bavi analizom značenja riječi i njihovih osobitosti, konotacija, povijesnim razvojem jezika, i njegovom ulogom u kulturi i društvu, koji se profesionalno suočava s nizom dilema i poteškoćama njegove upotrebe i funkcija, nalazi se u izuzetnom položaju s obzirom na predmet svog bavljenja, jezik, njegovu dinamičnost i stalnu mijenu. I leksikologija, znanost o leksici i leksikografija kao visokotradicionalna disciplina (L. Z.) danas imaju status znanosti i koriste mnoge metode. Posljednjih desetljeća o njima je objavljeno mnogo temeljnih djela od šireg teorijskog interesa (*G. Devoto, R. W. Chapman, I. J. Gelber* i dr.), međunarodnih zbornika, biltena i časopisa (od 1951. naovamo, primjerice *Lexikografický sborník bratislavski*, Bratislava 1953, *Leksikografyčnyj bjulleten*, Kijev 1951, *Cahiers de lexicologie* koji izlazi od 1959. i dr.) koji svi prezentiraju rezultate istraživanja i rasprava, rada na projektima u velikim europskim i svjetskim leksikografskim sjedištima, primjerice Velike Britanije, Italije, Španjolske, SSSR, Mađarske, SAD. Jedno od takvih temeljnih djela s područja leksikografije jest i »Priručnik leksikografije« Ladislava Zguste, koje se u prijevodu Danka Šipke pojavilo 1991, dvadeset godina nakon objavljivanja izvornog izdanja (*Manual of Lexicography*), Mouton, The Hague, Academia, Praha 1971), i to u IP »Svjetlost« Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Sarajevo (str. 335).

Autor Ladislav Zgusta (r. 1924), koji je stekao visoko lingvističko obrazovanje, doktor klasične filologije i indologije 1948. i filologije Male Azije 1964. do 1969. radi u Orijentalnom Institutu Češke akademije znanosti u Pragu, a od 1970. u Urbani, predajući u Illinoisu lingvistiku i klasičnu filologiju. Autor je brojnih knjiga s područja leksikografije onomastike i bibliografije. Njegov »Priručnik leksikografije«, kao što se kaže u obavijesnom uvodnom tekstu (*»O Priručniku i njegovom autoru«*), predstavlja pionirski rad, »klasično djelo jedne lingvističke discipline«. Napisana na prijedlog Komisije UNESCO-a, organizacije CIPSH (*»Conseil international de la philosophie et de sciences humaines«*, Međunarodni savjet za filozofiju i humanističke znanosti), iniciran rezolucijom međunarodnog kolokvija u Pragu 1962, o problemima leksikografije u jezicima Afrike i Azije, ova knjiga, sabravši veliko metodološko iskustvo, znanje i osjetljivost istraživača za jezična pitanja obrađujući širok dijapaz-

zon problema, bogato je vrelo informacija i tumačenja korisnih za leksikografsku teoriju i praksu. Korisnih s toga i od interesa za promišljanje kako teorije tako i prakse hrvatske leksikografije koja posjeduje veliku i bogatu tradiciju. »Otvaranje vrata u čudesni svijet leksikografskih aktivnosti« (D. Šipka, »O Priručniku ...«) može ovim djelom biti poticajem ne samo neposrednoj leksikografskoj djelatnosti, pristupu složenim problemima s kojima se on suočava prilikom svoga rada, nego i refleksiji teoretika kao i svakom onomu koji na bilo koji način uspostavlja odnos spram leksikografske problematike ili kao korisnik ili kao stručnjak.

Nama, međutim, prvenstveno valja obratiti pozornost na *priručnu* funkciju koju nam ovo djelo pruža, riječima autora, »danas, kad iskustvo dobiveno u radu na leksikografskim projektima nije općedostupno ...«, to više što u svojim analizama i prikazima autor ne mimoilazi brojna pitanja, zadatke i teškoće, ali ni plodonosnosti jednog nimalo lakog područja lingvističkih djelatnosti kakvo jest leksikografija i njezina *universalia*, štoviše, privlačnosti takva posleništva: »Možda je najživopisnije od svih mišljenja zasnovanih na dugoj leksikografskoj praksi ono *J. J. Scaligera* (XVI – XVII. st.), koji u finim latinskim stihovima govori da najgore kriminalce ne bi trebalo ni pogubiti ni kažnjavati prinudnim radom, nego ih osuđivati da sastavljaju rječnike, jer su sva mučenja uključena u taj posao«, ističe sam autor već na početku u svom *Uvodu*.

Teorija leksikografije, s autorova motrišta, više je od napomena priređivača i tehničkih pravila sastavljanja rječnika. Cilj knjige kako je vidi i izlaže (»Uvod«) njezin autor, opća svrha jednog takva djela kakvo piše, pružanje je praktičnih savjeta leksikografima, s obzirom na specifičnosti njihova rada, ukazivanje na temeljne pojmove leksikografije te na osobitosti i razlike u metodološkim pristupima, koje autor analizira: »Neki problemi leksikografske analize i prezentacije ... opšti su, bez obzira na to koji je jezik u pitanju. U svakom slučaju ako bi ova knjiga uspjela u barem jednoj stvari – u poticanju autora leksikografskih projekata i rječnika da objave opise ili rasprave o svojim metodima i pristupima svojim specifičnim problemima, kao i svoja rješenja, da o njima raspravljaju u što je moguće široj mreži lingvističke teorije, a ne samo da uključuju svoje teorijske rezultate 'što je moguće nenametljivije' u svoje rječnike različitih jezika svijeta; smatrao bih to dovoljnim uspjehom« (str. 25).

Autor upućuje na zadaće leksikografa, specifičnost njegova posla te na niz pojedinosti koje se odnose na leksikografsku obradbu, od samog poimanja prirode leksičkog značenja riječi kao dijela jezičnog sistema pa sve do pitanja organizacijsko-operativne naravi. Polazeći od načina obradbe samog *leksičkog značenja* u rječniku, *semantike* kao grane lingvistike, upozorava autor na teškoće pri istraživanju, kao što je nesuglasnost među leksikografima oko problema značenja, te razlika u izradbi primjerice rječnika izumrlag jezika, nadalje nepotpuna znanja o sustavu određena jezika, stalne mijene sustava, kao i semantičkih razlika koje proizlaze iz različitoga shvaćanja same fizičke realnosti, designativne komponente leksičkoga značenja, odnosa koji postoji između *realnosti, riječi i poimanja*. Autor ne zanemaruje ni teškoće koje za leksikografa proizlaze iz komponenata jezičnog značenja i činjenice neobičnosti jezika samoga, poradi čega se leksikograf nalazi u situaciji da od slučaja do slučaja mora sam odlučivati o pojmovnom sadržaju riječi (primjerice to su problemi dvojezičnog rječnika), znanstvenim definicijama i terminološkoj preciznosti. Koristeći sve funkcije i leksičke jedinice, jezične konotacije i leksičke varijante, vodeći računa o rječničkoj primjeni, leksikograf mora naznačiti povijest značenja, što je slučaj s filološkim rječnikom, kao i semantičke promjene, slučaj opisnog rječnika, naznačiti različita značenja riječi, njihovu stilsku vrijednost, varijacije, te sve osobitosti, raznolikosti i bogatstvo semantičkih dimenzija. Čitalac ovoga priručnika upoznaje i probleme leksikografova posla, njegova kolebanja do kojeg dolazi zbog nepreciznosti samih pojmova, dinamike jezika s jedne, te naslijeđenih značenja, s druge strane, semantičkih promjena u povijesti jezika, polisemičnosti (direktnog i figurativnog, prenesenog značenja, homonimije, sinonimije), razlika lingvističkih tradicija i sl.

U svom razmatranju fenomena *riječi*, objašnjavajući funkcionalni pristup jezičnoj normi, autor studiozno razlaže *oblička variranja riječi* (dakle i leksičkih jedinica), njihove *kombinacije i promjene*, uzimajući pritom u obzir standardni nacionalni jezik i njegov razvoj, književni, dijalektalni, kolokvijalni, funkcionalni jezik, nadalje se usredotočuje na kombinatoričku snagu riječi (arhaizmi, neologizmi, žargon i dr.), navodeći mnoge primjere različitih jezika (klasičnih i modernih) i stilova, kao pojmovni

okvir svojih razmatranja te terminološki aparat. Autor se jednako tako bavi i pitanjima znanstvene terminologije nadalje jezičnim i izvanjezičnim momentima i promjenama, značajnim faktorima jezika kao što je kulturna i religijska situacija, komunikacijske potrebe društva i sl., što je sve, kako sudi autor, od presudna značenja za leksikografov kreativnu, djelotvornu praksu, za leksikografovo *umijeće*:

»Leksikografi mogu sačiniti nove izraze, oni mogu normalizovati njihovu formu i značenje, mogu sistematizovati i objasniti stare, mogu pomoći u beskonačnom broju takvih veoma korisnih i potrebnih zadataka. Međutim, stvami život jezika je u njegovoj upotrebi...« (str. 179).

Posebice se to odnosi na odnos koji leksikograf mora izgraditi između svog *osjećaja za jezičnu tradiciju i modernosti*, vlastitih rješenja i same *korisnosti, uporabnosti* rječnika:

»Razumjeti što je najbolje u tradiciji, razumjeti opšti trend budućeg razvoja, te uklopiti to znanje u rječnik koji je dobro utemeljen na činjenicama čiji su korijeni u istoriji, a čiji je budući razvoj predviđen i podržan, to je prava umjetnost djelotvornog leksikografa« (str. 182).

Vrlo detaljno obrazlažući posebitosti i razlike leksikografskih radova, autor opisuje leksikonske priručnike (koji sadrže totalnu zalihu leksičkih jedinica), rječnike (kao lingvistov opis te zalihe) i njihove tipove, enciklopedijske i jezične, pokazujući nizom primjera kako u svim rječnicima postoje elementi enciklopedijske naravi. Potanko ispitujući kategorije jezičnih rječnika, dijakroničke i sinkroničke, i njihove vrste, historijske i etimološke, opće i posebne enciklopedijske rječnike, općenito ih tretirajući kao visoko specijalizirane grane leksikografije, ne propušta pritom svagda skrenuti pozornost na mnoga otvorena pitanja leksikografije te upozoriti na relativnosti mnogih pojmova (primjerice sinkronije ili homogenosti rječnika) i na specifične situacije leksikografova posla. Značajkim stručno-znanstvenim predstavljanjem čitava niza grupa i tipova rječnika (dijalekatski, terminološki, slikovni, sinonimski, sistematski, kombinirani, npr. akademski, ograničeni i opći), prema opsegu (potpunosti, iscrpnosti, gustoći), svrsi i ciljevima, broju (jedno-, dvo- i višejezični rječnici), jezičnim i društvenim potrebama, u središtu autorova interesa je leksikografov rad na standardnodeskriptivnom i općedeskriptivnom rječniku, te zadaci koji se leksikografu postavljaju pri izradbi standardnog nacionalnog rječnika. Raspravljajući o pitanjima jezičnih činjenica i leksikografskih modela obradbe riječi u rječniku, L. Zgusta ih svagda tumači i propituje s motrišta kompleksnosti samih jezičnih značenja i u obzoru odnosa jezika i određene kulture. Posebice se to odnosi na utvrđivanje nekih bitnih aspekata leksikografova rada na jednojezičnom rječniku i njegovim značajkama, u prvome redu njegovoj apstraktivnoj snazi, upućenosti leksikografa u relacije jezika predmeta, metajezika i jezika deskripcije, te razmatranja postupaka same izradbe rječnika kao što je prikupljanje građe, ekscerpiranje, odabir natuknica, značenje leksičkog konteksta, potreba leksikografskih arhiva kao izvora informacija za različita lingvistička istraživanja, stvaranje inventara stručnih termina pojedinih znanosti, leksička definiranja, predstavljanje polisemije u rječnicima i drugo. Jednako tako u svome teorijskom bavljenju leksikografijom autor ne propušta ni normativni aspekt leksikografova rada, funkciju koju on ima naspram korisnika, pa tako istražuje utjecaj leksikografije na ortografiju, standardizaciju oblika i samo leksičko značenje, skrećući pozornost i na opasnosti kojima je izložen sam leksikograf (na njegove, kako ih autor naziva, »Scile i Haribde«), opasnost da će se »peratobomo vezati za neke zastarjele kodifikacije norme«, ili da će »prihvatiti zalutala odstupanja od norme kao dio norme« (str. 272), opasnosti purizma, odnosno vlastita kreiranja normi, i mnogih dvojbivosti za rješenje kojih će biti i nužna suradnja leksikografa i specijalista pojedinih znanstvenih disciplina. Ništa manje lak zadatak za leksikografa ne predstavlja ni rad na dvojezičnom rječniku, i posebice njegovim grupama, filološkom dvojezičnom rječniku, etnolingvističkom i onomasiološkom produktivnom ili kvazinormativnom dvojezičnom rječniku standardnih, još nepotpuno stabiliziranih jezika, kojima autor također obraća svoju pozornost. Autor analizira potanko sve probleme i zamke s kojima se pritom leksikograf susreće, a koja se odnose na izvorni i odredišni jezik, pitanje ekvivalenata, veze ekvivalenata jezičnih jedinica dvaju jezika, nadalje pitanje tipologije te same razine korisnika rječnika i dr. Isto se odnosi i na faktore sastavljanja višejezičnih rječnika, za koje autor navodi neke primjere i zanimljive pokušaje višejezičnih prevođenja općim algoritmom. Zgusta se obazire kako na tradicionalne radove tako i na suvremenu leksikografsku

epohu, pribavljajući čitatelju korisne obavijesti o nekim značajnim izdanjima, primjerice o P. S. Pallasovu komparativnom glosaru 200 jezika (*Linguarum totius orbis vocabularia comparativa*, Petropoli 1786), K. O. Sauerovoj bibliografiji stručnih rječnika, školama i pristupima, te pretpostavkama uspješna leksikografova bavljenja, naime, dobra poznavanja određenih grana znanosti, neophodna enciklopedijska znanja koje mu omogućuje snalaženje u nizu problema, pitanja i situacija s kojima se suočava, i koje često i nisu usko područje leksikografove djelatnosti.

Svojim racionalnim pristupom pri tematiziranju mnogih relevantnih pitanja leksikografskoga rada, i obazirući se na primjere vrlo širokoga jezičnog područja europske i svjetske leksikografije (starodanski, osetski, kineski, grčki, češki i dr.), u komparativnim analizama autorovi naponi usmjereni su *uspješnosti* leksikografa, a potom i same leksikografije, koja se sastoji u iznalaženju kriterija stvaranja leksikografskih radova.

Leksikografska praksa, praktični problemi planiranja, i realizacije projekata, organizacijsko-operativni aspekt leksikografova rada konačno je i završno poglavlje autorove knjige u kojem se pozornost posebice usmjerava na modernu informatičku znanost i računalnu tehniku (prvi leksikografski projekt izrađen korišćenjem računala, konkordancije djela Tome Akvinskog, R. Busea), na ulogu, prednosti (izrada indeksa, konkordanci, pohrana građe za leksikološka, gramatička i druga znanstvena istraživanja, projekti usporednih rječnika i dr.), ali i ograničenja te perspektive primjene tehnike računala u leksikografiji (arhivi leksikografske građe, kompjutorski leksikografski centri budućnosti). U svemu, koristeći se vlastitim bogatim (teorijskim i praktičnim) leksikografskim iskustvom, autor u svome priručniku daje niz korisnih informacija i smjernica koje mogu biti od koristi leksikografima, te uputnica na odgovarajuću literaturu.

Da zaključimo: tematski i sadržajno, svojom namjenom i načinom raspravljanja o temeljnim pitanjima leksikografske teorije i prakse, knjiga L. Zguste pruža relevantna znanja i iskustva leksikografa, posebice ako se ona omjere s postupcima i rezultatima domaće, hrvatske leksikografske djelatnosti koja bilježi bogatu povijest. Od prvih radova na leksikografiji u Hrvata (četverojezičnog rječnika *Liber de simplicibus*), poredbenog Vrančićeva rječnika, s kraja XVI. stoljeća, preko niza leksikografskih radova XVII, XVIII. i XIX. st. sve do najnovijeg datuma, hrvatska je jezična baština nepresušivo vrela i osnova djelatnosti leksikografa koji su ovoj nerijetko posvećivali i čitav svoj životni vijek (J. Mikalja, J. Habelić, A. della Bella, I. Belostenec, A. Jambrešić, J. Stulli, J. Voltić, B. Šulek, I. Broz, F. Iveković i dr.). O tomu svjedoče značajna leksikografska djela, od standardnih do sistematskih, specijalnih rječnika, razgovornih, frazeoloških, priručnih, slikovnih, malih, jednojezičnih, dvojezičnih i višejezičnih, općih, stručnih i enciklopedijskih, leksikografski projekti široke primjene na kojima su okupljeni timovi stručnjaka i znanstvenika vrlo široka profila te institucije u kojima se odvija rad na zamašnim leksikografskim projektima od neprocjenjiva značenja na kulturnopovijesnu osobnost jednog naroda, u ovom slučaju hrvatskog (HAZU, Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«). S obzirom na tu činjenicu, knjiga L. Zguste može biti od interesa i kao dijalog i omjera iskustava i rezultata strane i vlastite leksikografske djelatnosti.

LJERKA SCHIFFLER-PREMEC